

of democratic transformations relating to all national social system. The article reveals basic parameters and characteristics of meaningful principles of academic freedom and university autonomy in the context of the reform of university education. Determined that the autonomy of universities is a global value and condition of the strategic development of a competitive society. It is noted that approaching the European standards, universities of Ukraine have to develop effective mechanisms for autonomy of higher education based on academic freedom first regionally and then – at the national level.

Keywords: higher education, university education model, academic freedom, university autonomy, lecturer, research activities, educational transformation.

* * *

УДК 1:37.017(477)

Заблоцька Ю. В.,
аспірантка кафедри соціальної філософії, філософії
освіти та освітньої політики, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
yuliazablotskaya@gmail.com

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Доводиться, що життєві стратегії репрезентують вищий рівень формування життєвого проекту особистості та містять у собі когнітивний, ціннісний та прагматичний компоненти, при цьому вища освіта виступає важливим конституюючим елементом життєвих стратегій студентства.

Ключові слова: особистість, життєва стратегія, «Я»-стратегія, вища школа.

Концепт «сучасність» містить в собі комплекс взаємозалежних ідей і цінностей, серед яких помітне (часто – визначальне) місце посідають знання, наука, освіта. Саме знання і його активна експансія до усіх сфер життя (йдеться, перш за все, про Європу XVI–XVIII ст.) зумовили якісне оновлення суспільного організму, прискорену динаміку розвитку, виникнення і діяльність політичних рухів і ідеологій, економічну (і будь-яке інше) ефективність тощо. Низка революцій у способах мислення, у технологіях і у політичному устрої визначили обличчя сучасного світу.

Конструюючи і осмислюючи генотип сучасної цивілізації, ми неминуче повинні включити до нього особливий статус розуму, раціоналізм, довіру до науки й наукових форм пізнання, зумовлений цим секуляризм, – і відповідний цим уявленням тип особистості, образ людини, що виростає із цих ціннісних підстав і є необхідним для динамічної епохи викликів, різноманітного ризику і лавиноподібних інновацій.

Людство – як і окремих індивідуум – починає гостро усвідомлювати особливе значення освіти в долі – загальній та індивідуальній. Це втілюється не тільки в «економіці знань», але й в «суспільстві знань», глобальній «цивілізації знань». Зрозуміло, не тільки сфера освіти продукує і поширює знання (не менш важливі академічні установи, в яких, проте, зайняті фахівці, підготовлені в сфері освіти), але саме в цій сфері знання виступає системоутворюючою серцевиною, тут знання знаходять соціально значущі інституційні форми, трансформуються в інтелектуальні проекти, технології, дисципліни, наукові школи тощо.

Не менш важливою є й інша, особистісна іпостась освіти. Вона сприймається як важливий засіб формування особистості, виявлення та розвитку здібностей, вибудовування власної життєвої стратегії – і одночасно як необхідний спосіб гнучко і адекватно відповідати складності і багатомірності сучасного світу.

Особливо яскраво цей феномен простежується у сфері вищої освіти. Молодь вибудовує модель свого життя, інкорпорує до неї той чи інший образ вищої освіти з відповідними компетенціями і статусами, пов'язуючи саме з вищою школою свої життєві очікування і мрії. Є всі підстави стверджувати, що вища освіта виступає одним з найважливіших системоутворюючих начал у життєвих стратегіях сучасної молоді. Здобуваючи освіту, людина певною мірою врівноважує набутими знаннями і компетенціями плин непередбачуваних змін, що руйнують усталеність та піддають сумніву класику та традицію. Не є випадковою тенденція руху до ледь не загальної вищої освіти у найбільш розвинених країнах світу, де вступ до університету розглядається батьками як безальтернативний шлях для дитини у майбутньому.

Вивчення в рамках філософії освіти уявлень українських студентів про вищу освіту дозволяє більш чітко усвідомити, які саме сторони і елементи освіти приваблюють молодих людей, які чинники зумовлюють вибір професії (вишу), наскільки реалістичними (або, навпаки, далекими від життя) є погляди студентів щодо професійної кар'єри і т.п. Не менш важливо і те, що подібне дослідження дозволяє створити більш багатоплановий і реалістичний портрет самої молоді (студентства), зрозуміти ступінь її соціальної та академічної зрілості, адекватності життєвим реаліям тощо.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних засад дослідження місця і ролі вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства.

Питаннями, які безпосередньо стосуються проблематики нашого дослідження, займалися такі вітчизняні автори, як В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бакіров, В. Бех, В. Вашкевич, В. Геєць, Е. Герасимова, О. Гомілко, Л. Губерський, Д. Дзвінчук, В. Євтух, В. Заблоцький, І. Зязюн, С. Клепко, С. Крилова, С. Кримський, В. Кремінь, М. Култаєва, О. Куценко, С. Куцупал, В. Кушерець, В. Лях, Л. Мельник, Г. Нестеренко, О. Линовицька, В. Лутай, М. Михальченко, В. Пазенок, Л. Панченко, І. Радіонова, Т. Розова, З. Самчук, О. Скубашевська, Н. Хамітов, О. Хомерікі, В. Ярошовець та інші.

Важливими для нашого дослідження були роботи таких зарубіжних вчених, як У. Бек, Д. Белл, П. Бурд'є, Ю. Габермас, Г. Гарднер, Дж. Гелбрейт, Е. Гідденс, Т. Еріксен, В. Іноземцев, Б. Капустін, М. Кастельс, Г. Колодко, Я. Корнаї, Г. Люббе, А. Маслоу, І. Масуда, Д. Нейсбіт, А. Ослунд, А. Сен, Е. Сміт, Д. Тапскотт, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер та ін. Праці цих вчених мають особливе значення для розуміння нових явищ сучасності, виявлення її якісної суті.

Для розробки теоретико-методологічних засад дослідження важливе значення має концепція життєвих смислів, яку втілює у своїх працях В. Франкл [11]. Ми поділяємо переконання, згідно якого особистість конче потребує вибудовування власного життя згідно певних смислів, що усвідомлюються як цінність і надають усьому існуванню важливого сенсу. Відсутність таких смислів знецінює життя, ставить під сумнів будь-який зовнішній «успіх».

У рамках нашого дослідження ми виходили з розуміння життєвої стратегії особистості як базової диспозиційної структури, в якій людина вибудовує в часовій перспективі той чи інший бажаний (передбачуваний) життєвий «каркас» на основі певних ключових цінностей,

співвідносячи вказане загальне бачення із власними здібностями, компетенціями, а також, що вкрай важливо, з можливостями вдосконалення останніх, придбання нових знань, отримання професії, освіти, зміни сімейного статусу, місця проживання тощо. Життєві стратегії узагальнено можна визначити як динамічну систему перспективного орієнтування особистості у майбутньому житті з можливістю внесення ефективних змін залежно від конкретного задуму й суспільних обставин. Життєві стратегії – це явище не тільки соціального, але й морального характеру. Вони не вичерпуються питанням, ким бути, а також містять вирішення проблеми, яким бути, що стає важливим етапом на шляху морального самовизначення.

Загальний процес формування і артикулювання стратегії ми пропонуємо визначити як стратегієтворення. Системно це поняття у соціальних науках не обґрунтоване, хоча поодинокі випадки його вживання мали місце. У найбільш загальному вигляді стратегієтворення може бути представлено як стратегічний процес, в ході якого людина формує бачення своїх стратегічних життєвих горизонтів, оцінює своє наявне становище, свій потенціал, який може бути мобілізований на досягнення цілей та, нарешті, певним чином визначає часові (термінальні) параметри реалізації стратегії.

Людина, здійснюючи власний стратегічний процес, вибудовує на ту чи іншу віддалену перспективу (зазвичай на кілька місяців, років, іноді – десятиліть) яку, на наш погляд, коректно визначити як стратегічний життєвий горизонт – тобто певну ієрархію бажаних цілей (станів, статусів).

Як і властиве горизонту, його образи і цілі не є здебільшого дуже чіткими – це принципово важливо для розуміння саме специфіки життєвої стратегії. Скажімо, може йтися про загальний характер освіти чи спеціальності, чи про характер роботи, якою людина в принципі хотіла б займатися, – чи про спосіб (ритм, інтенсивність) життя, який людина хотіла б вести. Мірою реалізації людина підтверджує чи коригує свою стратегію, вектори руху, деінде відмовляючись від старих і ставлячи нові цілі.

Реалізація стратегії відбувається як рух до стратегічного горизонту. Цей рух, як правило, передбачає більшу деталізацію життєвих завдань – у вигляді сценаріїв, проєктів, планів. Скажімо, найбільш загальне розуміння того, що людина прагне присвятити себе гуманітарним наукам, передбачає визначення конкретного спрямування цього прагнення, вибір конкретної спеціальності та ін.

Для досягнення поточних та віддалених цілей людина, відповідно, розкриває і розвиває свій потенціал, мобілізує свої здібності та енергію. Елементами стратегії виступають етапи, коли людина, власне, інвестує у власну перспективу, розвиває себе, отримує освіту, набуває компетенцій тощо. Є підстави розуміти життєву стратегію саме як стратегію набуття і розгортання власного потенціалу, перш за все творчого, креативного.

Низка дослідників під творчим потенціалом фактично розуміють обдарованість, готовність до діяльності, а точніше – творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності. Тому тут актуально згадати про ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому [8]. За визначенням В. О. Моляко, творчий потенціал

розглядається як «ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності», як здібність до творчості [10, с. 14]. Зазначене є системною характеристикою особистості, яка надає їй можливість створювати, творити, знаходити нове, невідоме їй самій та унікальне; ця характеристика дозволяє людині самостійно приймати рішення, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях, дає можливість їй розвиватися і визначає унікальний шлях цього розвитку.

Безумовно, у більшості випадків може йтися про те, що таку узгоджену і продуману життєву стратегію в цілісному і усвідомленому вигляді виробляє далеко не кожен. У більшості випадків її необхідно виявляти й реконструювати за допомогою тих чи інших методів дослідження [7, с. 7–16]. Однак у цілому ряді життєвих ситуацій, коли людина знаходиться в стані вибору (професії, покликання, супутника життя), мова йде саме про ситуацію осмислення (переосмислення, формування) життєвої стратегії: формування (артикулювання) власних життєвих цінностей, їх осмислення (ревізії, відмови від них), розгляду прийнятого рішення в контексті образу власного Я і бажаного майбутнього.

Життєва стратегія найближче співвідноситься з поняттями «життєвий план» і «життєвий сценарій». На наш погляд, ці поняття не суперечать і не виключають один одного. Вони являють собою явища принципово різного порядку і ступеня деталізації. Разом з тим вони є такими, що доповнюють одне одне (є комплементарними).

Життєва стратегія являє собою найбільш загальну життєву орієнтацію особистості, це – уявлення про життєві цілі, спосіб життя, моделі поведінки, бажане соціальне (сімейне) оточення, бажаний фах, характер занять тощо. Життєва стратегія – концепція життя, найбільш загальний дизайн людських вподобань, мотивів і прагнень (мрій у тому числі), поєднаний із діями, сценаріями активності. Життєствердження, самореалізація – втілення стратегічних накреслень. Зрозуміло, стратегія ніколи не може бути бездоганно і безпомилково втілена в умовах реальної практики.

У порівнянні з загальним розумінням життєвої стратегії іншим виглядає місце і роль життєвого сценарію. Стратегія уникає надлишкової деталізації і покрокового розпорядку дій. Це – концепція життя, фундаментальна мотиваційна підсистема особистості. Сценарій же може розроблятися стосовно досягнення тих чи інших пунктів, позначених в стратегії. Сценарій (як і «життєві плани») – елемент стратегії. Стратегія виступає загальним родовим поняттям по відношенню до всіх інших форм перспективної організації власного життя на свідомій (аналітичній, раціональній) основі. Зрозуміло, «свідомість» тут зовсім не тотожна реалістичності, вираженості або адекватності. Тим більше, що життєва стратегія завжди включає в себе елемент мрії, образ бажаного майбутнього, ідеального себе. Як включає і такий важливий мотивуючий компонент, як віра – віра в себе, у власні сили, в свою здатність реалізувати себе, віра в близьких, друзів, свій народ, країну. З огляду на це, можна припустити, що і майбутнє у країні може бути успішним лише тоді, коли молоді люди в своїх життєвих стратегіях вибудовують свої плани стосовно до рідної землі, до свого народу, до рідного коріння. У вищому навчальному закладі, відповідно, велику роль відіграє

виховання віри у сили науки, повагу до академічної корпорації, традиції свого вишу, авторитетних викладачів, славетних випускників тощо.

У структурному відношенні життєва стратегія являє собою певний особистісний фрактал соціальної ідеології. Це – певний комплекс найважливіших цінностей, які сповідаються особистістю, хоча вони не обов'язково піддаються рефлексії та вербалізації. Реалізація цих цінностей, їх досягнення і відстоювання втілює сенс життя людини, хоча б навіть вона цими категоріями («цінності», «сенс життя») і не оперувала ніколи. Відповідно до ієрархії життєвих цінностей вибудовуються і ключові життєві цілі – освітні, професійні, особистісні та ін. За своєю морфологією (складом) життєва стратегія так само, як і ідеологія містить у собі певну оцінку дійсності (самооцінка, «Я»–концепція, оцінка соціальної дійсності), образ бажаного стану (ідеал, мрія, цілі) та певне уявлення про те, як цього бажаного стану досягти.

В системі цінностей індивідуалістичного порядку серцевину життєвої стратегії становитимуть категорії самоствердження, самореалізації, виявлення і розвитку власного потенціалу, гедоністичні устремління, процес пізнання або творчості і т.п. Натомість, у системі цінностей колективістського плану переважають ідеали служіння, боргу, виконання обов'язків, продовження сімейної справи (професійної династії) і т.п. У реальному житті людина сповідує певний симбіоз цих орієнтацій, поєднуючи їх із різними іншими аксіологічними утвореннями. Відповідно, в ціннісній системі координат і вибудовується певний варіант життєвої стратегії, що й репрезентує бачення найбільш загального вектора життєвої траєкторії, вибудованої відповідно до ціннісних орієнтирів.

Точка відліку життєвої стратегії – суб'єкт, «Я», певне бачення себе, презентація себе. Життєва стратегія – проєктивне (перспективне) розгортання «Я»–концепції. В ході розвитку людини і втілення цілей життєвої стратегії поступово відбувається якісна трансформація наявного «Я», стається розкриття (актуалізація) потенційних якостей людини, вони стають дійсністю та опорою у досягненні цілей наступного рівня – тобто діє вже інше, оновлене, більш «прогресивне» Я. Розширенням потенціалу є, безумовно, і активізація зав'язків із іншими людьми, з навколишнім світом, самопізнання тощо.

В літературі зустрічається розуміння життєвої стратегії як «своєрідної соціальної, культурної та психологічної проєкції індивіда на своє майбутнє» [5]. На наш погляд, поняття «проєкція» не виправдано звужує сутність саме стратегієтворення, адже це поняття (проєкція) передбачає наявність у якості об'єкта проєкції чогось усталеного і вже готового, тоді як стратегія виходить саме з того, що вона скерована на становлення, розгортання, розвиток особистості. У якості ж елемента (технології) стратегієтворення, зрозуміло, використовуються засоби співставлення наявного себе – із бажаним, удаваним. Але таке співставлення було б невірно вважати саме «проєкцією».

Таким чином, вихідним пунктом життєвої стратегії виступає певна самооцінка, «самоаудит», який дозволяє з тим або іншим ступенем обґрунтованості і критичності вибудовувати домагання, піднімати планку цілей на свідоми досягну (або навмисно недосягну) висоту тощо.

Безумовно, саме адекватність власного образу власного «Я» і буде визначати якість і масштаб всієї життєвої стратегії, ступінь її відповідності життєвим реаліям (наявним та перспективним), здібностям особистості, соціального контексту тощо. «Я»–концепція – це особистісна санкція на постановку і подальшу корекцію найважливіших життєвих цілей (якщо необхідно – і цінностей, життєвих принципів), це – і установка на використання (освоєння) тих чи інших найважливіших стратегічних життєвих ресурсів [6, с. 118–132]. У певному сенсі – це освоєння стратегічних ресурсів в рамках певних стратегій може виступати важливою метою, а в інших – проміжним ступенем (наприклад, створення сім'ї, отримання освіти, отримання військового звання, тощо).

Отже, в структурному плані життєва стратегія – це базова «Я»–концепція особистості в її проєктному модусі, тобто розгорнута в майбутнє. Зміст цієї «Я»–концепції – образ себе, взятий в контексті й у співвіднесенні з ключовими життєвими цінностями. Точка відліку стратегії – особистість в її теперішньому часі. Основні установки стратегії – рух у бік бажаного, належного, в бік мрії, ідеалу. Тут ми зайвий раз можемо уподібнити життєву стратегію особистості ідеологічному фракталу – будь-яка ідеологія формує і артикулює певний ідеал, бажане стан речей. Сутність життєвої стратегії якраз і полягає в тому, що вона являє собою комплекс уявлень (стратегія як концепт) і практичних дій (стратегія як модель поведінки), спрямованих на приведення у відповідність існуючого стану речей – з належним, бажаним.

У найбільш загальному вигляді процес формування власного образу майбутнього (чи формування власної проєкції особистості у майбутньому) можна розділити на кілька етапів:

- формування певної мети, що ґрунтується на об'єктивних потребах особистості. Тому, життя людини можна представити у вигляді постійного процесу постановки і досягнення самих різних цілей;

- створення життєвих програм особистості, які ґрунтуються на завданнях, потребах та інтересах відображають розвиток самої особистості як суспільної істоти;

- життєва програма отримує подальшу конкретизацію в життєвих планах особистості;

- сукупність життєвих планів і програм особистості отримує подальше оформлення та систематизацію у межах стратегії життя;

- певна стратегія життя являє собою модель життя особистості [3, с. 11].

Життєві стратегії у своєму цілісному вигляді не можуть бути зведеними до якогось одного виміру чи тлумачення. Тільки різнобічні підходи та методи дослідження можуть дати адекватне (але не вичерпне цілком) розуміння феномену життєвих стратегій особистості.

У найбільш загальному – філософському – розумінні до побудови життєвої стратегії можна підходити як до мистецтва жити, як до життєтворчості як такої, як до форми вкорінення певних смислів і цінностей у реальному світі. Е. В. Грабарова, розглядаючи найбільш загальні різновиди «вміння жити» з позицій ціннісних життєвих орієнтацій, виокремлює три різновиди цього вміння: 1) мінорне ставлення до життя як до безглузлого та болісного існування; 2) мажорне ставлення до життя як до джерела задоволення; 3) мажорне ставлення до життя як способу

осмисленої самореалізації та служіння вищим цілям [4, с. 497]. Безперечно, використання такого підходу щодо освітніх орієнтацій та їхньої ролі у життєвих стратегіях не буде плідним через занадто велику міру невизначеності самих понять «мажорність» та «мінорність». Можна припустити, що для багатьох молодих людей необхідність навчання може сприйматися як вимушена життєва необхідність, так само як для багатьох – як мажорна можливість пережити радість пізнання, розвинути свої здібності та ін. Разом з тим наявність усвідомленої необхідності отримання вищої освіти безперечно свідчить про осмисленість цілепокладання молодій людині, її відносну готовність до навчальної діяльності та якийсь рівень виробленості «вміння жити» та «мистецтва жити».

Таке мистецтво жити має глибокі корені в людській історії та інтелектуальній (ширше – духовній) традиції. У світі всебічної спеціалізації та експансії «швидкісної» культури та «плинного» часу відсутність «мистецтва жити» (так, як його мислили, скажімо, Сенека та Монтень) проявляють себе у поширенні різноманітних психічних розладів, стресових синдромів (на кшталт синдрому хронічної втоми), депресій, самогубств, поширення наркоманії та алкоголізму тощо. Причому ці тривожні симптоми стосуються, перш за все, найбільш розвинених країн, де «життєвий успіх» вимагає постійного перенапруження, цілодобового занурення у справу, що дуже часто веде до нервового й соматичного виснаження та «вигорання». Не випадково стають дедалі більш затребуваними різноманітні тренінги особистісного зростання та саморегуляції, послуги психологів, психоаналітиків та психіатрів, консалтинг-фірм зі стрес-менеджменту тощо [12].

Загальні відчуття психологічного розладу, самотності та кинутості є одним з чинників поширення так званих «нових релігійних рухів» та культів, різноманітних практик психічної регуляції, медитації тощо. Однією з форм виходу з кризи духовних цінностей є поширення феномену дауншифтингу (від англ. *downshift* – спуск донизу), коли людина, що досягла певного життєвого успіху (посади, грошей, престижу), починає відчувати, що цей успіх є фікцією і зовсім не приносить відчуття щастя чи либонь задоволення. Навпаки, ритм життя заради збереження досягнутих позицій перетворюється на гонитву, а сама людина – на засіб. Дауншифтинг пропонує радикальне рішення в душі соціального ескапізму – тобто рішучої відмови від колишньої системи цінностей, відмови від свого способу життя та пов'язаних з ним посад, прибутків, кола знайомств тощо. Дауншифтер нерідко змінює й місце життя – переселяється, наприклад, до сільської місцевості, починає вести господарство, читати книжки, подорожувати тощо.

Такі прояви радикального розриву з парадигмою «життєвого успіху» свідчать про необхідність осмислення кризи життєвих цінностей, пов'язаних виключно з параметрами досягнення виграшу, перемоги, завоювання «місця під сонцем». Це також є показником того, що загальна філософська культура молодих людей є вочевидь недостатньою для того, щоб формувати оптимальні життєві стратегії, які не потребували б докорінного корегування у подальшому.

Поряд з елементами ментально-духовними, зазначеними вище (їх важливість – визначально) життєва

стратегія може бути розглянута і як ділової стратегії – особливо якщо головні цілі життя репрезентовані уявленнями про кар'єрне зростання. В цьому випадку життєву стратегію можна метафорично представити у вигляді особистісного маркетингу. Справді, маркетингова стратегія орієнтована на чітке, осмислене і системне освоєння ринку (в даному випадку – простору життя, ринку зайнятості тощо), усвідомлення унікальності та конкурентних переваг «товару» (в даному випадку – самого себе з усіма плюсами і мінусами), можливих способів і ресурсів просування «товару» і завоювання престижних позицій на «ринку» (тут може йти мова в принципі про будь-яких стратегічних цілях життєвої стратегії особистості).

В цілому, як можна зрозуміти, необхідність вибудовувати стратегічні орієнтири і ініціювати власний стратегічний процес є особливо актуальною, коли йдеться про життєве роздоріжжя, коли з особливою гостротою та невідворотністю постає нагальність того чи іншого вибору.

До ситуації подібного стратегічного вибору, безумовно, належить і вибір майбутньої професії, вибір профілю навчального закладу, характеру майбутньої діяльності. Цей вибір формується під впливом багатьох чинників і обставин, як явних, очевидних, так і латентних, непрямих, не завжди чітко усвідомлюваних. Тут може мати значення і сімейні традиції, і віяння часу (моди), і переваги друзів, і міркування престижу.

Але одне можна стверджувати впевнено. Попри всю складність вибору й різноманіття можливостей, що відкриваються, вища освіта як така виступає в уявленнях молоді необхідним елементом вибудовування життя, важливою сходинкою на шляху реалізації всіх інших життєвих планів, умовою формування гідної життєвої перспективи взагалі. Тут відбувається складна взаємодія особистої життєвої стратегії з домінуючими в суспільстві стереотипами щодо вищої школи і її можливостей – в умовах загальної кризи системи освіти в Україні, різних новацій, не завжди обґрунтованих, руйнівної комерціалізації, катастрофічного зниження рівня вимог і до студентів, і до викладачів.

У цьому контексті вища школа, з одного боку, намагається виживати і зберігати рівень якості освіти, що дає підстави вважати її саме вищою школою. Це – освіта на найвищому рівні складності; зв'язок з останніми досягненнями науки, зв'язок освіти з практикою, формування цілісного образу фахівця, відкритого змін і готового не тільки до них адаптуватися, а й бути активним агентом, ініціатором цих змін [1, с. 454]. На жаль, ці та інші критерії вищої освіти рідко виступають на авансцену громадських дебатів і мало враховуються молодими людьми при виборі професії.

З іншого боку, вища школа повинна безперервно змінюватися, оновлюватися з урахуванням глобальних тенденцій і викликів. Ця здатність до гнучкості і сприйнятливості стає критеріально важливою як в інституційному вимірі (для держав, громадських інститутів), так й у вимірі особистісному. У цьому плані значення має не тільки чітко визначений набір дисциплін і строгість навчального плану, як раніше. Особливого значення набувають загальні критерії особистісної стратегії, що включаються до середовища невизначеності і постійних змін.

Аналіз різноманітних емпіричних джерел дозволяє констатувати, що в основі уявлень абітурієнтів (і, відповідно, студентів) представлений досить чітко окреслений комплекс установок, що поєднують у собі прагнення набуття знання, розширити кругозір, отримати професію – з більш-менш чітко вираженим бажанням отримати формальне свідоцтво про вищу освіту, необхідність якого носить як би загальновизнаний «вимушений» характер (що віддзеркалює певну девальвацію як формальних ознак освіти, так і знання як такого).

Важливим аспектом дослідження життєвих стратегій студентства є з'ясування того, наскільки складним і усвідомленим є вибір молодими людьми вищу і спеціальності, наскільки такий вибір базувався на адекватному образі вищої школи, виразному уявленні про вимоги вищої освіти і труднощі (можливості) навчання. Усе це разом з уявленнями про майбутнє працевлаштування (самостійному або за допомогою рідних і близьких) дає можливість судити про рівень відповідальності і зрілості (або інфантильності) респондентів, їх готовності вчитися і самостійно піклуватися про себе.

Серед чинників, які стоять на заваді розвитку й вкоріненню компетентного стратегієтворення є, по-перше, брак стратегічної традиції практично на всіх рівнях влади та управління. Йдеться як про рівень загальнонаціональних стратегій, так і про стратегії розвитку макро-регіонів, областей, окремих міст, сіл або органів територіальної самоорганізації, місцевих громад. На папері існує чимало стратегічних документів, на розробку різноманітних стратегій виділяються гранти зарубіжних донорських структур. Чимало організацій громадянського суспільства та окремих ентузіастів набули великого досвіду у розробці різноманітних проектів стратегічного спрямування [2, с. 28–115]. Деякі з таких проектів відносно успішно втілені в життя.

Але переважна більшість розробок так і залишається на стадії проектів і не впливає жодним чином на стан справ як в країні, так і на окремо взятих територіях. Причиною цього є відсутність соціально-економічної і політичної стабільності, плинність кадрів, переважання серед представників керуючих псевдоеліт людей, спрямованих не на перспективу, а на швидке отримання «результату» вже завтра (а краще сьогодні), причому, як правило, результату у матеріально-грошовому еквіваленті. Наслідком є деградація національного виробництва, усіх базових соціальних інституцій, зосередженість на виживанні, на пошуках елементарних коштів на елементарні проблеми. Усе це безпосередньо впливає на молодь, на студентство, особливо на їхні уявлення щодо життєвих перспектив на терені України.

По-друге, в Україні слабо сформовані власне суб'єкти стратегієтворення. Не відчуваються консолідовані дії представників бізнесу та «третього сектору», безліч окремих організацій неспроможні сформувати та просувати в публічній сфері якісь стратегічні ініціативи чи проекти стратегії. Практично жодне з міністерств не виробило і не запропонувало якихось дієвих і привабливих стратегій розвитку галузі, так само як і реформ, якщо під останніми розуміти якісь позитивні зрушення. Абсолютно неформований суб'єктний базис на місцевому рівні. Поняття «громада» є скоріш віртуальним, дуже рідко мешканці населених пунктів чи представники місцевої

територіальної спільноти виступають в якості практичного співтовариства у вирішенні проблем, у формуванні стратегій місцевого розвитку, хоча така проблема існує особливо на терені чисельних «депресивних територій» по всій Україні. Відповідно, молодь не має досвіду залучення до базового (місцевого) рівня демократії як самоврядування. Так само слабо розвиненим є і студентське самоуправління.

По-третє, в Україні фактично відсутня стратегічна освіта, якщо розуміти під нею підготовку відповідних агентів стратегічної інновації в усіх соціальних сферах – від державного управління, бізнесу, військового будівництва – і до розвитку місцевого самоврядування і територіальної самоорганізації. Винятком можуть вважатися курси адміністративного менеджменту та управління проектами, які викладаються переважно у вишах управлінського спрямування. Так само і питання особистісного саморозвитку та формування власних життєвих стратегій знаходяться поза межами навчальних планів та програм абсолютної більшості українських вишів. Нагальною є необхідність зміни самої парадигми й методології формування навчальних планів вищої школи з метою свідомого формування стратегічного мислення майбутніх фахівців, виховання в них багатомірних компетенцій, які гарантуватимуть у їх майбутньому не тільки конкурентні переваги на ринку праці, але й сприятимуть формуванню лідерських якостей у сфері, яку вони оберуть для самореалізації.

По-четверте, до процесу створення, осмислення й обговорення соціальних стратегій дуже невеликою мірою залучені ЗМІ, які могли б популяризувати корисні соціальні ініціативи, розповсюджувати у формі соціальної реклами відомості про стратегічні ідеї, громадські слухання тощо.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. На наших очах формуються риси нової соціальної реальності. Їй властива небувала раніше інтенсивність комунікацій, виробництва і розповсюдження (експансії) інформації, ущільнення часу і простору, акселерація усіх проявів динаміки. Це усе зумовлює зростання ризиків, невизначеності і стресовості розвитку. З особливою силою вникає необхідність впорядкування розвитку, його раціоналізації, формування визначальних рис майбутнього через посередництво свідомих дій, рефлексії, виокремлення і підтримки якихось бажаних тенденцій тощо. Відповідно, актуальними стають завдання вироблення і реалізації на різних рівнях соціального буття різних стратегій як форми впорядкування і програмування розвитку. Серцевиною і базисом усіх форм стратегічного мислення має бути особистість, що не тільки не чинить опір майбутньому (чи просто адаптується до нього), а є творцем бажаного майбутнього, його свідомим носієм (агентом змін, новатором і інноватором тощо).

Життєва стратегія особистості – інтегративний рівень програмування особистісного розвитку. Усі інші форми організації життя підпорядковані і визначаються стратегічними цілями і цінностями. Стратегія виступає загальним родовим поняттям по відношенню до всіх інших форм перспективної організації власного життя на свідомій (аналітичній, раціональній) основі. Людина вибудовує стратегічний життєвий горизонт як певну ієрархію бажаних цілей (станів, статусів). Реалізація стратегії відбувається як рух до стратегічного горизонту.

Цей рух передбачає більшу деталізацію життєвих завдань – у вигляді сценаріїв, проєктів, планів. Для досягнення цілей людина, відповідно, розкриває і розвиває власні можливості, глибше розуміє себе, свої достоїнства і недоліки.

Стратегія як процес формування і обґрунтування цілей передбачає вибір і осмислення ресурсів реалізації стратегії, засобів і методів реалізації. Головним ресурсом досягнення цілей життєвої стратегії є власний потенціал людини, її освіта, характер і здібності. Найбільш значущі властивості і риси, які визначають перспективну успішність чи неуспішність стратегії, зазвичай узагальнено визначають у якості творчого потенціалу особистості.

Різні типи мотивацій, що репрезентовані у життєвих стратегіях, певною мірою дозволяють прогнозувати перспективи розвитку постіндустріальної культури в українському суспільстві. Йдеться про носіїв системи цінностей постматеріального порядку, де творчість, знання і можливості самовираження принципово домінують над статусними позиціями, фінансовими вигодами і рутинною роботою.

Вітчизняна система вищої освіти, яка переживає тривалу кризу, наскільки можна бачити, не завжди здатна відповісти інтелектуальним запитам і очікуванням постіндустріального покоління, а, отже, і формуванню адекватних життєвих стратегій особистості. Розвиток стратегічної освіти та стратегічного мислення в системі вищої освіти може поступово змінити ситуацію.

Вища освіта як така виступає в уявленнях молоді необхідним елементом вибудовування життя, важливою сходинкою на шляху реалізації всіх інших життєвих планів, умовою формування гідної життєвої перспективи взагалі. Життєва стратегія людини (як і суспільства) завжди включає в себе елемент мрії, образ бажаного майбутнього, ідеального себе. Як включає і такий важливий мотивуючий компонент, як віра – віра в себе, у власні сили, в свою здатність реалізувати себе, віра в близьких, друзів, свій народ, країну. З огляду на це, можна припустити, що і майбутнє у країні може бути успішним лише тоді, коли молоді люди в своїх життєвих стратегіях вибудовують свої плани стосовно до рідної землі, до свого народу, до рідного коріння. Освіта в цьому відношенні може відігравати винятково важливу роль.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2006. – 498 с.
2. Білогур В. С. Динаміка змін світоглядних орієнтацій студентів у трансформаційному суспільстві: автореф. дис. ... докт. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія освіти» / Білогур Влада Євгенівна. – Київ, 2012. – 36 с.
3. Богданова Н. Г. Філософсько-світоглядний аналіз культури життєтворчості особистості: автореф. дис. ... докт.: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія освіти» / Богданова Наталія Григорівна. – Київ, 2013. – 36 с.
4. Грабарова Э. В. Умение жить // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С.497–508.
5. Євстафієва Л. М. Психологічні чинники становлення життєвої стратегії у студентської молоді / Л. М. Євстафієва // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка, ІІ НАПН України. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – Вип.18. – С.325–333.

6. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін / Олена Злобіна. – К.: ІС НАН України, 2004. – 400 с.

7. Кудінов І. О. Типологія життєвих стратегій особистості / Кудінов І. О. // Політологічний вісник: зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2008. – С.6–16.

8. Манокха І. П. Психологія потаємного «Я» / І. П. Манокха. – К.: Поліграфкнига, 2001. – 448 с.

9. Марченко О. В. Реформування освіти у контексті зміни парадигми суспільного розвитку: методологічні та світоглядні орієнтири / О. В. Марченко // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія». – Х.: ХНПУ, 2016. – Вип.46 (частина II). – С.3–15.

10. Моляко В. А. Творческая конструкторология. (Пролегомены) / В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.

11. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / Віктор Франкл; пер. з нім. – Х.: «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 160 с.

12. Life Strategies Ltd: site [Electronic resource]. – Mode of access to the resource: <https://www.lifestrategies.ca/>

References

1. Andrushchenko V. P. Orhanizovane suspilstvo. Problema orhanizatsii ta suspilnoi samoorganizatsii v period radykalnykh transformatsii v Ukraini na rubezhi stolit: Dosvid sotsialno-filosofskoho analizu / V. P. Andrushchenko. – K.: TOV «Atlant YuEmSi», 2006. – 498 s.
2. Bilohur V. Ie. Dynamika zmin svitohliadnykh orientatsii studentiv u transformatsiinomu suspilstvi: avtoref. dys. ... dokt. filoz. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofia ta filosofia osvity» / Bilohur Vlada Yevheniivna. – Kyiv, 2012. – 36 s.
3. Bohdanova N. H. Filozofsko-svitohliadniy analiz kultury zhyttievorsti osobystosti: avtoref. dys. ... dokt.: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofia ta filosofia osvity» / Bohdanova Nataliia Hryhorivna. – Kyiv, 2013. – 36 s.
4. Grabarova E. V. Umenie zhit // Antologiya kontseptov / Pod red. V. I. Karasika, I. A. Sternina. – M.: Gnozis, 2007. – S.497–508.
5. Ievstafieva L. M. Psykholohichni chynnyky stanovlennia zhyttievoi stratehii u studentskoi molodi / L. M. Yevstafieva // Problemy suchasnoi psykholohii: Zb. nauk. prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho un-tu imeni Ivana Ohienka, IP NAPN Ukrainy. – Kam'ianets-Podilskiy: Aksioma, 2012. – Vyp.18. – S.325–333.
6. Zlobina O. Osobystist yak sub'iekt sotsialnykh zmin / Olena Zlobina. – K.: IS NAN Ukrainy, 2004. – 400 s.
7. Kudinov I. O. Typolohiia zhyttievnykh stratehii osobystosti / Kudinov I. O. // Politolohichniy visnyk: zb-k nauk. prats. – K.: «INTAS», 2008. – S.6–16.
8. Manokha I. P. Psykholohiia potaiemnoho «Ja» / I. P. Manokha. – K.: Polihrafknyha, 2001. – 448 s.
9. Marchenko O. V. Reformuvannia osvity u konteksti zminy paradyhmy suspilnoho rozvytku: metodolohichni ta svitohliadni oriientyry / O. V. Marchenko // Visnyk KhNPU im. H. S. Skovorody «Filosofia». – Kh.: KhNPU, 2016. – Vyp.46 (chastyna II). – S.3–15.
10. Moljako V. A. Tvorcheskaja konstruktologija. (Prolegomeny) / V. O. Moliako. – K.: Osvita Ukrainy, 2007. – 388 s.
11. Frankl V. Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu / Viktor Frankl; per. z nim. – Kh.: «Klub simeinoho dozvillia», 2016. – 160 s.
12. Life Strategies Ltd: site [Electronic resource]. – Mode of access to the resource: <https://www.lifestrategies.ca/>

Zablotskaya Yu. V., post-graduate student of the department of social philosophy, philosophy of education and education policy, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), yuliazablotskaya@gmail.com

Life strategies of student's youth: theoretical and methodological problems of the research

The article proves that life strategies represent the highest level of the formation of the life project of the person and include cognitive, evaluative and praxeological components, while higher education is an important constitutive element of the life strategies of students.

Keywords: *personality, life strategy, «Self»-strategy, higher school.*
